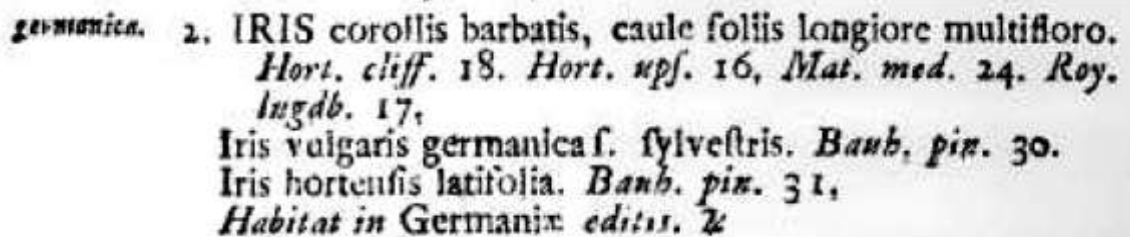


Поліщук О.О., Карпенко В.П., Мамчур Т.В.

Уманський національний університет садівництва Україна, 20300, м. Умань, Черкаська обл., вул. Інститутська, 1

РІД *IRIS* L. У КУЛЬТУРІ ТА В ОЗЕЛЕНЕННІ

Рід *Iris* L. є типовим для родини *Iridaceae* Juss. Він був описаний ще у 1753 році К. Ліннеєм [6], на основі типового представника роду *Iris germanica* L. (рис. 1). В тому ж році було створено основу класифікації роду – його було поділено К. Ліннеєм на борідкові та безборідкові представники. Упродовж 1707-1778 рр. К. Ліннеєм було зібрано гербарій, у якому представлено значну кількість гербаризованих видів роду *Iris*.



germanica. 2. IRIS corollis barbatis, caule foliis longiore multifloro.
Hort. cliff. 18. Hort. ups. 16, Mat. med. 24. Roy.
Lugdb. 17,
Iris vulgaris germanica f. sylvestris. Baub. pin. 30.
Iris hortensis latifolia. Baub. pin. 31,
Habitat in Germanix editis. &

Рис. 1. Опус *Iris germanica* L.

За 250 років класифікація переглядалась неодноразово. Наразі прийнятими серед ботаніків є дві останні класифікації, запропоновані відомими монографами роду Г. І. Родіоненком та Б. Метью (B. Mathew). Г.І. Родіоненко у 1961 році відокремив ботанічну класифікацію від садової. У 1976 році було внесено окремі корективи у цю систему, які, схоже, будуть вноситись і надалі. Відповідно до класифікації Г.І. Родіоненко [3], рід *Iris* розподіляється на кілька підродів. Щодо розподілу видів між підродами, то він наступний: *Iris* – більше 90 видів, *Limniris* – більше 60 видів, *Xyridion* – близько 20 видів; *Crossiris* – 11 видів.

У 1981 році B. Mathew [7] оприлюднив свою систему роду *Iris*. До роду він відніс 262 види, в том числі 72 види – це цибулинні і бульбоцибулинні. Безпосередньо півників Метью виділяє 190 видів.

Нині єдиної точки зору стосовно складу роду *Iris* не існує. Деякі систематики включають або виключають з роду цибулинні і бульбоцибулинні види, існують тенденції щодо виключення з роду окремих кореневищних видів.

За загальними підрахунками рід налічує близько 200 видів (Kohlein, 1981; Родіоненко, 2002). Для флори України характерно 11 видів [1], 7 з яких є в нашій колекції, зокрема *Iris aphylla* L., *I. germanica* L., *I. graminea* L., *I. sibirica* L., *I. pontica* (Zapal.) Prodan., *I. pumila* L., *I. halophila* Pall. Представники роду є високо декоративними рослинами, які переважно непримхливі до умов існування, успішно розмножуються за допомогою насіння та вегетативно, відносно стійкі до шкідників та хвороб, більшість видів відзначаються значною екологічною пластичністю. Ареал роду охоплює сушу між Північним полярним колом та Північними тропіками. Найбільша кількість видів припадає на країни Середземномор'я, Південно-Західну та Середню Азію [6].

Вперше, як декоративні рослини, види роду наводяться в роботах С. J. Clusius (1576).

За Г.І. Родіоненком [4] всі півники, що використовуються в декоративному садівництві, можуть бути поділені на 10 груп:

1. Борідкові (*Bearded*).

2. Аріли та Арілбреди (*Arilsand Arilbreds*) – гібриди борідкових півників з онкоциклами і регелія-півниками, що зберігають дивовижний вигляд цих південних квітів і набули стійкості до несприятливих умов борідкових півників.
3. Луїзіанські (*Louisiana*).
4. Каліфорнійські (*Californian*).
5. Сибірські (*Siberian*).
6. Спурія (*Spuria*) – гібриди *Iris spuria* і споріднених йому видів. Квітнуть в липні.
7. Японські (*Japanese*).
8. Евансія.
9. Ремонтантні.
10. Інші маловідомі.

Найбільш поширеною є група борідкових півників.

Садової класифікації групи борідкових півників не існує, але є загальноприйнята за висотою квітконоса (рис. 2). За цією класифікацією група борідкових півників ділиться на шість підгруп.

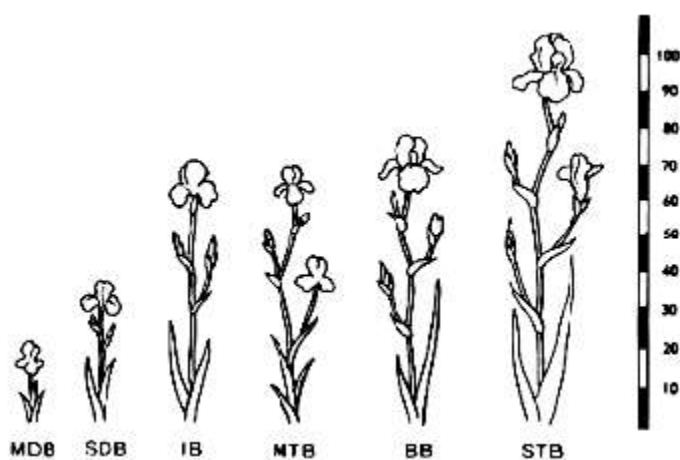


Рис. 2. Класифікація групи борідкових півників за висотою квітконоса.

STB (Standard Tall Bearded) – Стандартні Високі Борідкові. Найбільш популярний і багаточисельний клас великоквіткових сортів висотою від 71 см, які інколи називають сортами *I. germanica*. Квітнуть з кінця травня до початку липня.

BB Бордюрні борідкові півники – сорти борідкових півників, що квітнуть одночасно з групою STB і мають висоту від 41 до 70 см і пропорційно меншу за розміром квітку.

MTB (Mini Tall Bearded) – Столові півники висотою 41-68 см з тонким гіллястим стеблом і маленькими квітами – являють собою ТВ іриси в мініатюрі і є ідеальними для букетів та композицій.

IB (IMB) (Intermediate Median Bearded) – Середньорослі Борідкові півники – сорти борідкових півників висотою від 41 до 70 см, які квітнуть раніше, ніж високі, але пізніше, ніж карликові борідкові півники. В основному вони походять від схрещування карликових та високих борідкових півників.

SDB(Standard Dwarf Bearded) – Стандартні Карликові Борідкові. Низькорослі або карликові борідкові півники висотою від 21 до 40 см, що квітнуть з кінця квітня до кінця травня.

MDB (Miniature Dwarf Bearded) – Мініатюрні Карликові Борідкові. Борідкові півники висотою до 20 см, квітнуть з першої декади травня. Походять від низькорослого *Iris pumila*.

Основними предковими формами сучасних сортів групи STB-півників прийнято вважати *Iris germanica* L., *I. pallida* Lam, *I. aphylla* L., *I. variegata* L., *I. cypriana* Foster, *I. mesopotamica* Dykes, *I. trojana* Kerner, *I. Kashmiriana* Baker (Simonet, 1934,

Randolph, 1957, Родионенко, 1972, Mathew, 1981, Warburton, Hamblen, 1995, Wister, 1995, Austin, 2005).

Метою нашої роботи було узагальнення історичного досвіду інтродукції видів та сортів роду *Iris*, проведення прогнозування можливостей введення в культуру гібридів, виявлення можливих шляхів використання видових представників і гібридів у садово-парковому господарстві.

Беручи до уваги історію гібридизації роду *Iris*, порівнюючи з минулим, та, дійшовши до сьогодення, слід відмітити, що нині в Україні інтродукцією займаються ботанічні сади та дендропарки. Разом з тим виводяться нові перспективні сорти та проходять реєстрацію у AIS (Американській спілці ірисів).

Селекцію та інтродукцію півників на базі нашого університету було розпочато ще в 1959 році відомими вченими-ботаніками В. Ф. Ніколаєвим і М. І. Бондаренком з кількістю 120 сортів. Нині ця робота набуває ще ширшої актуальності, тому в УНУС створено колекцію перспективних сортів як вітчизняної, так і зарубіжної селекції (рис. 2).



Рис. 3. Загальний вигляд колекції півників Уманського НУС.

Так, у 2013 році в Уманському НУС висаджено більше 200 сортів півників до ювілею відомого селекціонера не тільки в Україні, а й за кордоном Н. Мірошніченко. Щороку колекція поповнюється новими сортами декоративних груп [2]. В колекції є сорти таких селекціонерів України: Miroshnichenko, S. Yakovchuk, V. Yakovchuk, Mamchenko, Pravdyvy, Khorosh, Chernoguz; зарубіжних: Blyth, Gatty, Keppel, Kasperek, Berndt, Brown, Schreiner, Dunkan, Johnson, Sutton, A. & D. Cadd, Richasdsen, Ghio, Chapman, Black, Kerr, Nichols, Lauer, Wood, Grosvenor, Cayeux, Mariott, Nicodemus, Sutton, Ernst.

Створена колекція перспективних сортів за різною кольоровою гамою, терміном квітіння, біологією росту та розвитку (ТВ – високі борідкові, SDB – карликові борідкові та ін.). Колекція слугує навчальною та науковою базою у підготовці фахівців зі спеціальності 206 «Садово-паркове господарство».

Студенти залучаються до проведення досліджень з гібридизації та пропагування їх в озелененні. Свої наукові дослідження вони висвітлюють у курсових та дипломних (магістерських) роботах (рис. 4.).



Рис. 4. Дозрілий насіннєвий матеріал півників, схрещування яких виконав студент Олександр Поліщук.

Вирощені колекційні рослини висаджуються на території університету, створюючи клумби, рабатки, рокарії й ін. композиційні рішення.

На базі університету проводяться наукові семінари, конференції, круглі столи приурочені актуальним проблемам садово-паркового господарства, квітникарству та декоративному садівництву, їх розмноженню.

Так, 19-20 травня 2017 р. Уманський національний університет садівництва гостинно зустрів учасників VII з'їзду Української Спілки Ірису (рис. 5-6.), які відвідали колекцію півників, обговорили низку питань з гібридизації, умов вирощування, засобів захисту від шкідників і хвороб, їх популяризація в озеленення.



Рис. 5. VII з'їзд Української Спілки Ірису (УСІ) на базі Уманського НУС.



Рис. 6. Огляд учасниками з'їзду колекційної ділянки університету.

Тому, питання з проведення досліджень шляхом селекції сортів роду *Iris* заслуговує на увагу, створюючи при цьому нові сорти за висотою, кольоровою гамою квітів і введення їх в культуру на об'єкти озеленення різного функціонального призначення.

1. Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. Определитель высших растений Украины. К.: Наук. думка, 1987. С. 403-405, ил.

2. Мамчур Т.В., Карпенко В.П., Поліщук О.О. Колекція видів і сортів роду *Iris* L. Уманського національного університету садівництва // Мат. Всеук. наук.-практ. конф. з міжн. участю, присвяченої 20-річчю заснування наук. фах. видання України «Наукові записки Терн. Нац. ред. у-ту ім. Володимира Гнатюка, Серія Біологія» [ред. кол.: М. М. Барна (відп. ред.) та ін.]. Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2017. С. 65-70.
3. Родионенко Г.И. Ирисы [под. общей ред. д. б. н. Родионенко Г. И.]. М.: Колос, 1981. 156 с.
4. Родионенко Г.И. Род Ирис – *Iris* L. (Вопросы морфологии, биологии, эволюции и систематики). М.-Л.: Изд-тво АН СССР, 1961. 216 с.
5. Тахтаджян А.Л. Жизнь растений: Т. 6. Цветковые растения [под ред. А. Л. Тахтаджяна]. М.: Просвещение, 1982. С. 180-194, ил.
6. Linnaeus C. *Species Plantarum*. 1753. Ed. 1, Vol. 1. P. 38-40.
7. Mathew B. *The Iris*. London, 1981. 202 p.